

A LA RECERCA DE LES MONOMANIES PERDUDES DE THÉODORE GÉRICAULT

Un misteri artístic i científic de dos segles

Javier S. Burgos

■ LA CARTA DE VIARDOT

Poques vegades l'art i la ciència es confabulen d'aquesta manera per a oferir-nos misteris per resoldre. Poques vegades aquests enigmes duren tant de temps. Poques vegades som capaços de mirar al passat i trobar la resposta oculta.

El misteri va emergir el desembre de 1863, a manera de carta que relatava el que ocorria quaranta anys abans en les profunditats dels asils psiquiàtrics parisencs, en el fred hivern de 1822 a 1823. L'alienisme vivia la seua època daurada, després de la publicació del tractat de Philippe Pinel en 1801, titulat *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la manie* (Pinel, 1801). Jean-Étienne Dominique Esquirol i el seu jove deixeble Étienne-Jean Georget analitzaven i descrivien els casos de llunàtics que poblaven els diversos hospicis de la ciutat, on es mesclaven marginats i delinqüents amb malalts mentals, això sí, separats per sexes. A l'Hospital de la Salpêtrière (avui Pitié-Salpêtrière) residien les dones pobres, mentre que en el de Bicêtre internaven els homes malalts de les classes menys riques. Els més rics podien acudir als asils privats, com el del mateix Esquirol, al carrer Buffon número 9, just enfront del Jardin des Plantes, on se situa la majestuosa Galeria de Paleontologia i Anatomia Comparada de la capital parisenca.

Tanmateix, com dic, l'enigma residia en aquella carta. L'escrit el dirigia Louis Viardot, un prestigiós humanista i hispanista francès, a Charles Blanc, editor de la prestigiosa revista d'art *Gazette des beaux-arts*. Viardot titulava aquella carta «Cinc estudis d'alienats», i hi contava la història següent: un enigmàtic doctor Lachèze (del qual quasi dos segles després seguim sense conèixer el seu nom) contactava amb l'humanista per a informar-lo que havia trobat cinc retrats inèdits del mestre del Romanticisme francès,

Théodore Géricault, l'autor d'*El rai de la Medusa*. Contava Viardot que el doctor Lachèze havia guardat aquests cinc retrats durant trenta-nou anys i que aquests llenços havien acompanyat el metge al llarg de tots els viatges que havia fet durant aquelles dècades: Egipte, Palestina, Aràbia, Pèrsia... La trobada entre els dos erudits ocorria en un àtic de Baden-Baden, i Lachèze ensenyava a Viardot uns retrats que estaven guardats en un vell bagul arnat, amb els llenços enrotllats els uns sobre els altres, sense marcs ni bastidors.

■ LA PART DE LA SÈRIE DE LACHÈZE

Aquests cinc retrats, corresponents a dues dones i a tres homes (Figura 1), representaven, segons Lachèze, cinc malalts reclusos en els asils parisencs que patien un tipus de malaltia molt concreta: la monomania. Aquesta categoria de malaltia havia sigut descrita per Dominique Esquirol com un deliri parcial caracteritzat per una obsessió concreta per un objecte. El malalt només manifestava la malaltia davant la causa específica que produïa el deliri; la resta del

«El doctor Georget va encarregar a Théodore Géricault immortalitzar una sèrie d'alienats que patien monomanies originades per diferents causes»

temps, el monomaniac es comportava com un subjecte sa, racional i raonable. Esquirol definia cinc categories nosològiques de malaltia: melancolia, monomania, mania, demència i idiòcia. Així, anticipava quasi dos-cents anys el concepte del curs progressiu de la demència que manegem avui dia. A més, en paraules d'Esquirol, concebia la monomania com «una espècie intermèdia entre la malenconia i la mania», i explicava que aquest tipus de malaltia «participa de la malenconia per la fixació i la concentració de les idees, i de la mania per l'exaltació de les idees i per l'activitat física i moral».

La definició d'aquesta categoria d'alienació mental va marcar la carrera mèdica d'Esquirol en els primers

A l'esquerra, Horace Vernet. *Retrat de Jean-Louis-André-Théodore Géricault (1791-1824)*, ca. 1822-1823. Oli sobre taula, 38,4 x 47,3 cm.

Museum voor Schone Kunsten Gent

Sammlung Oskar Reinhardt, Am Römerholz Winterthur

Figura 1. Les cinc monomanies conegudes de Théodore Géricault. D'esquerra a dreta: *Monomania de l'enveja*, 58,5×72,1 cm; *Monomania del robari*, 50,1×61,2 cm; *Monomania del comandant militar*, 65×81 cm; *Monomania del joc*, 65×77 cm, i *Monomania del robari d'infants*, 54×64,8 cm. Tots ells, olis sobre tela. La sèrie va ser pintada entre 1822-1823, encara que alguns catàlegs les situen entre 1821 i 1824. En tot cas, van ser les últimes obres que va pintar Géricault, abans de caure malalt a principis de 1823.

anys del segle, però també la de tota l'escola d'alienistes francesos que es van educar sota els ensenyaments de Pinel i del mateix Esquirol. Així doncs, la monomania va impregnar tots els escrits d'Esquirol, i els dels seus deixebles, amb Étienne-Jean Georget al capdavant, que va publicar el seu tractat *De la folie* en 1820 (Georget, 1820). Georget va evolucionar les idees del seu mestre, amb el qual va treballar la pràctica totalitat de la seua vida professional, i va redefinir l'alienació mental, classificant-la, de nou, en cinc categories de malaltia: idiòcia, mania, monomania, estupidesa i demència. Avui dia, la monomania ja ha perdut el seu rigor científic; de fet, va començar el seu declivi en 1854, quan Jean-Pierre Falret, un altre alienista del cercle d'Esquirol, va publicar aquest any el seu article «De la non-existence de la monomanie» (Lepoutre i Dening, 2012).

Però, tornant al misteri científicoartístic, va ser precisament Georget, segons la carta de Viardot, l'alienista que va encarregar a Théodore Géricault immortalitzar una sèrie d'alienats que patien monomanies originades per diferents causes. I Géricault va executar el retrat dels

cinc bojos reclosos en els hospicis parisencs amb un realisme i una genialitat pròpia del mestre romàntic. Van ser els últims olis que va pintar en la seua vida, que acabaria als trenta-dos anys, per les complicacions patides després de la caiguda d'un cavall. El destí va voler que morira a la mateixa edat que el doctor Georget, aquest últim a causa d'una tuberculosi.

Els monomaníacs que va retratar Géricault per ordre del jove alienista patien de monomania originada per cinc causes concretes: la ludopatia, la cleptomania, el robari d'infants, la megalomania (o monomania del comandant militar) i l'enveja (a la dona que la patia Lachèze la va identificar com «la Hiena» a l'hospital de Salpêtrière).

Aquests cinc retrats, coneguts avui dia en el món artístic com *les monomanies*, s'han convertit

en una sèrie paradigmàtica tant per a la ciència com per a la història de l'art, i es poden contemplar en cinc grans pinacoteques del món. Els cinc retrats representen els malalts en tres quarts, amb la cara il·luminada sobre un fons fosc, tots ells vestits de carrer amb robes d'hivern, i amb una sèrie d'expressions fisonòmiques que,

«Les monomanies s'han convertit en una sèrie paradigmàtica tant per a la ciència com per a la història de l'art»

Musée du Louvre

Museum of Fine Arts, Springfield

segons els alienistes de l'època, permetien identificar les causes de la bogeria a l'especialista entrenat. Sembla que un dels motius per a encarregar aquesta sèrie era il·lustrar els estudiants de l'Escola de Medicina de París en les seues classes, però també acompanyar els tractats dels alienistes que començaven a descriure les primeres categories nosològiques de la malaltia mental.

I ací podria acabar la història de la sèrie de les monomanies de Géricault. Però la carta de Viardot tenia amagat un ou de Pasqua. Contava Viardot que Géricault no havia pintat cinc retrats de bojos, sinó deu. Georget va encarregar la sèrie formada per deu retrats, i la va custodiar des que li l'entregara Géricault (segurament a principis de 1823) fins a la fi dels seus dies, el maig de 1828. A la seua mort, les possessions més preuades de Georget es van repartir entre els seus familiars, mentre unes altres que es consideraven de menor valor es van subhastar. Dos joves metges, que no tenien diners suficients per a comprar els llibres de Georget, van decidir comprar en subhasta els deu retrats, repartint-se'ls en dos grups de cinc. Un d'ells era el doctor Lachèze, el que va mostrar els retrats en l'àtic de Baden-Baden quasi quaranta anys després a Louis Viardot. Els altres cinc se'ls va emportar un altre metge a la seua ciutat d'origen a la Bretanya francesa. Aquest segon doctor duia com a cognom Maréchal, i

avui dia tampoc coneixem el seu nom, esvaint-se, per tant, les possibilitats de seguir la pista del que va fer amb la seua part de la sèrie. Així que les cinc monomanies que es va emportar han romàs ocultes durant dos segles, des que Géricault les pintara en el llunyà hivern parisenc de 1822 a 1823. Ningú les havia vistes en aquest temps; alguns experts dubtaven fins i tot que hagueren existit alguna vegada, i els historiadors de l'art que pensaven que existien afirmaven que estaven perdudes per sempre.

■ MONOMANIA DE LA RELIGIÓ: L'HOMME MELANCÒLIC

«La carta de Viardot tenia amagat un ou de Pasqua. Contava Viardot que Géricault no havia pintat cinc retrats de bojos, sinó deu»

El gener de 2021 tot va canviar. Es va publicar l'aparició de la primera d'elles (Burgos, 2021). Es tractava d'un retrat que havia sigut exhibit en una exposició temporal en el Museu de Ravenna en 2013 anomenada «Borderline. Artistes entre la normalitat i la bogeria. Del Bosch a Dalí, de l'Art Brut a Basquiat». El retrat (Figura 2) era un quadre inèdit de Géricault, que ningú havia vist fins al moment, i que ni tan sols formava part del corpus de l'artista, encara que apareixia en el catàleg de l'exposició atribuït al pintor francès. Però va passar completament desapercebut en aquella xicoteta exposició de fa més d'una dècada. Van haver de passar vuit anys fins que s'associara el retrat de l'home

avui dia tampoc coneixem el seu nom, esvaint-se, per tant, les possibilitats de seguir la pista del que va fer amb la seua part de la sèrie. Així que les cinc monomanies que es va emportar han romàs ocultes durant dos segles, des que Géricault les pintara en el llunyà hivern parisenc de 1822 a 1823. Ningú les havia vistes en aquest temps; alguns experts dubtaven fins i tot que hagueren existit alguna vegada, i els historiadors de l'art que pensaven que existien afirmaven que estaven perdudes per sempre.

melancòlic a la sèrie de les monomanies encarregades per Georget. Per a poder proposar que un retrat pertany a la sèrie perduda, s'haurien de complir tres requisits: ser atribuït al pintor francès (i consegüentment ho estava en l'exposició de Ravenna de 2013), que l'estil pictòric (dimensions, paleta de colors, estil...) fora coincident amb la sèrie (i així era segons totes les anàlisis), i que la causa de la seua malaltia estiguera descrita en els tractats dels alienistes. I això últim també ocorria. Georget, en el seu tractat *De la folie*, explicava: «Esquirol dividia el gènere de la bogeria en dues espècies: monomania amb excitació, i monomania amb abatiment, tristesa, que ell va designar amb el nom de *lypemanie*, i que correspon a la melancolia de tots els autors». Així doncs, existia una monomania de tipus melancòlic, i a més no havia sigut representada en la part de la sèrie coneguda que pertanyia al doctor Lachèze. Si observem detingudament l'home melancòlic, veiem que es tracta, sense lloc a dubte, d'un religiós, ja que vesteix una casulla i s'endevina la tonsura al seu cap. I això també coincideix amb els escrits dels alienistes, ja que tant per a Georget com per a Esquirol la religió era una de les possibles causes que desencadenaven l'alienació mental, i aquesta associació apareixia en els seus textos una vegada i una altra com una causa certa de monomania. Així que el retrat complia els tres requisits, i, per tant, la causa de la monomania associada era la de la religió, que cursava en aquest cas amb abatiment i tristesa.

«El gener de 2021 tot va canviar. Existia una monomania de tipus melancòlic, i a més no havia sigut representada en la part de la sèrie coneguda que pertanyia al doctor Lachèze»

■ MONOMANIA DE L'EMBRIAGUESA

La segona monomania perduda (Figura 3) va aparèixer just un any després, en una xicoteta galeria d'art de la ciutat de Versalles: la galeria Meier (Burgos, 2022). De nou, complia les tres característiques necessàries per a la seua assignació a la sèrie. La causa de la monomania d'aquest malalt era la borbata (deduïda per les comparacions pictòriques de l'època i per les característiques del quadre), la qual constituïa una de les raons més comunes per a patir alienació mental en els asils parisencs de principis del segle XIX, segons els textos dels alienistes. De nou, Georget i Esquirol coincidien que l'excés de begudes alcohòliques podia desencadenar el sofriment de la monomania. Segons Georget, en l'asil d'homes de Bicêtre, fins a 106 malalts de 1.079 tenien com a causa

Figura 2. Théodore Géricault. Retrat d'home (*Homo melancholicus*). Monomania de la religió, 1822-1823. Oli sobre tela, 47x62 cm.

de la seua malaltia mental l'abús de begudes alcohòliques. Esquirol es preguntava: «qui pot negar que existeix una malaltia mental la característica principal de la qual és un impuls irresistible cap a les begudes fermentades? Observat amb atenció, es troben allí tots els trets característics de la seua bogeria parcial, de la monomania». I no es quedava ací, sinó que va arribar a dedicar fins a dotze pàgines a la «monomania de l'embriaguesa» en el seu tractat mèdic *Des maladies mentales* (Esquirol, 1838).

Però la prova definitiva que el nou quadre era una monomania estava en el revers del llenç, on apareixia una etiqueta groguenca parcialment esquinçada i envellida pel pas dels anys, amb una llegenda que anava a resultar definitiva. S'hi podia llegir: «Aquest retrat d'un alienat pintat per Géricault em va ser entregat per la vídua... de D... Maréchal en 1866. París, 9 de novembre... Louis Lemaire».

Posteriorment, es va dur a terme una sèrie d'anàlisis espectroscòpiques que confirmaven que la datació

Galeria Meier, Versailles (França)

Figura 3. Théodore Géricault. *Monomania de la borratxera (s/d)*. Oli sobre paper, 51 × 70,5 cm.

«La tercera monomania estava oculta a la vista de tots. Estava penjada a la sala 941 del Museu del Louvre, molt a prop d'una altra de les monomanies conegudes: la ludòpata»

Musée du Louvre

Figura 4. Théodore Géricault. *Retrat d'home de la Vendée, 1822-1823*. Oli sobre tela, 64,5 × 81 cm. L'última obra de la sèrie descoberta fins al moment fa referència a la monomania dels esdeveniments polítics.

del paper i de la resina de l'etiqueta corresponia a la segona meitat del segle XIX. Els espectres obtinguts a partir d'aquest paper mostraven estructures moleculars que corresponien a la cel·lulosa i a la lignina. Els processos per a dissoldre la lignina es van fer més eficients a la fi del segle XIX, així que l'etiqueta era anterior. A més, la cel·lulosa del paper presentava grups oxidats en les seues cadenes, per la qual cosa es tractava d'un paper envellit. Finalment, l'espectroscòpia d'infrarojos va revelar la presència d'una resina sintètica utilitzada a partir dels anys cinquanta del segle XIX. Així doncs, la data de 1866 escrita en l'etiqueta semblava ser real.

■ MONOMANIA DELS ESDEVENIMENTS POLÍTICS: L'HOME DE LA VENDÉE

La tercera monomania (Figura 4) estava oculta a la vista de tots, i vam haver d'esperar fins a 2023 per a poder ser conscients de la seua existència. Estava pen-

jada a la sala 941 del Museu del Louvre, molt a prop d'una altra de les monomanies conegudes: la ludòpata (Burgos, 2023). Aquesta vegada es tractava del retrat de l'home de la Vendée. Aquest és un quadre assignat a Géricault des que el pintara, i alguns especialistes el daten en l'època en la qual es van pintar les monomanies. Aquest retrat, que representa un home de la regió francesa de la Vendée, va ser adquirit pel Museu del Louvre en 1938. Fins ara es creia que s'havia pintat en una visita del pintor francès a aquella regió de França, on hauria retratat un vilatà vestit amb la roba típica. Però si un busseja en els lligalls antics i en els escrits dels historiadors de l'època, arriba a la conclusió que no hi ha constància que Géricault visitara alguna vegada la regió de la Vendée. Així ho reconeix, per exemple, l'historiador Bruno Chenique, que afirma que Géricault va pintar «un habitant de la Vendée sense anar al seu poble, negres sense anar a l'Àfrica o a les Antilles, orientals sense anar a Orient» (Laveissière et al., 2002). Encara més, quan el quadre va ser comprat pel Museu del Louvre, René-Doumic, l'historiador d'art al qual li van encarregar la publicació d'un article en el *Bulletin des musées de France* amb motiu de l'adquisició, ja proposava com a primera hipòtesi que aquest retrat podia pertànyer a la sèrie de les monomanies (René-Doumic, 1938). Tanmateix, en aquell moment aquesta afirmació va caure en l'oblit.

La prova definitiva fruit d'aquesta investigació va ser trobar un cas clínic compatible amb el retratat en el text d'Esquirol de 1838 *Des maladies mentales*, on feia un repàs dels casos que havia tractat al llarg de la seua vida professional i on també es descrivien tres monomanies de la sèrie de Lachèze: la ludòpata, la Hiena i el comandant militar. Segons Esquirol, «durant la seua infància, aquest home va estar exposat a causes de terror, en viure llavors enmig dels esdeveniments de la Vendée». Esquirol també indica que l'home tenia uns trenta anys quan ell el va tractar. Veiem, per tant, que totes les dates són coincidents amb el cas, sobretot si tenim en compte que la guerra de la Vendée va ocórrer entre 1793 i 1796, quan l'home era llavors un infant, i que Géricault el va pintar en l'hivern de 1822 a 1823, quan tindria uns trenta anys.

■ EPÍLEG

Aquestes tres troballes pictòriques (i alhora científiques) resolen l'enigma de les monomanies perdudes de Géricault. Després de dur a terme aquesta investigació, i vista la proposta de l'assignació d'aquests

tres nous retrats a la sèrie, podem afirmar que realment les monomanies que Georget va encarregar al pintor romàntic van ser deu. De fet, totes les monomanies trobades, tant de la part de la sèrie de Lachèze com de la de Maréchal, estaven descrites d'una forma o l'altra en els textos d'Esquirol i de Georget, la qual cosa confirma la connexió científicoartística de l'encàrrec. En aquells textos antics dels primers alienistes estaven les pistes necessàries per a desentranyar el misteri. Tan sols calia trobar-les i reinterpretar-les. La clau per a resoldre l'enigma artístic de feia dos segles residia a indagar des del prisma de la psiquiatria d'aquella època, abans que des del coneixement de l'expert en història de l'art.

Amb aquests descobriments comprenem una mica millor aquell grup de metges alienistes de l'escola de la Salpêtrière en els primers anys del segle XIX, quan van començar a implantar el tractament moral com a mètode de curació dels malalts mentals

reclosos en els inhumans hospicis d'aquell París postnapoleònic. Aquell grup de metges va canviar la història de la medicina amb el seu corrent alienista. Però també va canviar, tal vegada de manera inconscient, el curs de la història de l'art.

No obstant això, la història no ha acabat. Encara queden dos monomanies per trobar, així que el misteri continua. ↻

«La història no ha acabat. Encara queden dos monomanies per trobar, així que el misteri continua»

REFERÈNCIES

- Burgos, J. S. (2021). A new portrait by Géricault. *The Lancet Neurology*, 20(2), 90–91. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(20\)30479-8](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(20)30479-8)
- Burgos, J. S. (2022). Monomania of drunkenness by Géricault. *The Lancet Neurology*, 21(9), 774–775. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(22\)00304-0](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(22)00304-0)
- Burgos, J. S. (2023). Monomania of political strife by Géricault. *The Lancet Neurology*, 22(6), 468–469. [https://doi.org/10.1016/S1474-4422\(23\)00159-X](https://doi.org/10.1016/S1474-4422(23)00159-X)
- Esquirol, J. E. D. (1838). *Des maladies mentales, considérées sur les rapports médical, hygiénique et médico-légal*. Editat per n. 17 Chez J.-B. Baillière. Libraire de l'Académie Royale de Médecine.
- Georget, E. J. (1820). *De la folie. Considérations sur cette maladie*. Editat per rue de l'École de M. n. 11 à 13 Chez Crevot Libraire.
- Laveissière, S., Chenique, B., Esnault, A., & Haudiquet, A. (2002). *Autour de La vieille italienne de Géricault: Quatre peintres pour un modèle: Cogniet, Géricault, Navez, Schnetz*. C. Cahiers du Temps.
- Lepoutre, T., & Dening, T. (2012). “De la non-existence de la monomanie”, by Jean-Pierre Falret (1854): Introduction and translation (Part 1). *History of Psychiatry*, 23(3), 356–370. <https://doi.org/10.1177/0957154X12445421>
- Pinel, P. (1801). *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la manie*. Editat per C. et Ravier. L. rue H.-F. N. 11 Chez Richard.
- René-Doumic, S. (1938). Le portrait du vendéen par Géricault au Musée du Louvre. *Bulletin des musées de France*, 4, 58–59.

JAVIER S. BURGOS. Investigador distingit de la Unitat Predepartamental de Medicina de la Facultat de Ciències de la Salut de la Universitat Jaume I de Castelló. És autor dels tres articles publicats en *The Lancet Neurology* on s'identifiquen les tres monomanies perdudes de Géricault.